

SECTIO II.

DE CANONE SCRIPTURARUM SACRARUM EX TRADITIONE
ECCLESIAE CATHOLICAE.

CAPUT I.

DE LIBRIS SACRIS ET CANONICIS VETERIS TESTAMENTI.

THESIS IX.

*Traditio Apostolica de omnibus libris Scripturae
declarata est a Concilio Tridentino.*

« Suppositis principiis catholicis de divina Traditione, Concilii Tridentini solemnibus definitio sess. IV. per se sola satis est, ut libri omnes in canone eiusdem s. synodi enumerati demonstrantur ab Apostolis traditi tamquam pertinentes ad sacram Scripturam et divinitus inspirati; nulla enim veri specie dici potest, quod non nemo asserere ausus est, ex s. Concilii sententia supponi et admitti posse discrimen inter libros protocanonicos, ut vocant, eosdemque inspiratos et inter denterocanonicos, qui sint libri ecclesiastici inferioris auctoritatis. »

I. Demonstratio primae partis huius theseos continetur, ut in enuntiatione ipsa indicamus, in toto nostro Tractatu de Traditione. Complectemur recapitulationem paucis verbis argumento *generali* de doctrina tradita, in qua includitur doctrina a Concilio definita de libris inspiratis, et argumento *speciali* pro Traditione huius doctrinae a Patribus Tridentinis definitae.

1°. *Argumentum generale* deducitur ex statutis principiis de Traditione. Demonstratum est, universam doctrinam a Christo et ab Apostolis traditam ex Christi institutione conservari a successione apostolica; ideo iudicium infallibile sub assistentia Spiritus Sancti tum de genuinitate Traditionis tum de vero sensu doctrinae traditae esse penes eandem apostolicam successionem; criterium denique assistentis Spiritus Sancti et inde consequentis infallibilitatis esse consensum, qui sive alio modo sive modo ceteris clariori per solemne iudicium (1) manifestetur (vide

(1) Solemne iudicium seu definitio saltem per se et essentialiter non refertur ad consensum iam existentem velut effectus ad causam,

de Tradit. praesertim th. V; VIII; XIV. n. I. 2°). In fidei autem deposito continetur tamquam pars in toto etiam divinum testimonium de libris inspiratis, quot et quinam illi sint (cf. de Trad. th. XXI. n. II.). Ergo custodia huius testimonii, et exortis dubiis infallibile iudicium de genuinitate Traditionis qua transmissum est, pertinet ad functionem custodum et doctorum fidei in successione apostolica sub assistentia promissa Spiritus Sancti; proindeque sive per consensum sive per solemne iudicium, quod ad illum tamquam causa refertur, infallibiliter manifestatur divinum testimonium de libris inspiratis et genuinitas Traditionis, qua illud transmissum est. Atqui solemne hoc iudicium in Concilio Tridentino latum est; est enim ea definitio non solum disciplinaria et mutabilis dispositio sed definitio fidei irrefragabilis, ut tum ex rei natura tum ex scopo praefixo evidenter constat. Ergo demonstratis iam principiis catholicis de Traditione, decretum Tridentinum per se solum satis est, quo ducamur in cognitionem genuinae Traditionis de libris inspiratis.

2°. Subiungere possumus *argumentum speciale*. Quamvis non semper omnibus de omnibus libris exploratum erat, utrum ab Ecclesia revera traderentur tamquam pertinentes ad Scripturam inspiratam, principium tamen ipsum semper, ubique, apud omnes Ecclesiae filios erat inconcussum, ab ipsa Ecclesia discendum esse, qui sint libri Scripturae. « Agnitio vera est Apostolorum doctrina... per successiones Episcoporum, quae pervenit ad nos *custoditione sine fictione Scripturarum.* » « Omnis sermo ei constabit, si et Scripturas diligenter legerit apud eos qui in Ecclesia sunt presbyteri, apud quos est apostolica doctrina » Iren. IV. c. 32. n. 1; c. 33. n. 8. Vide et Origenem ep. ad African. n. 4.

sed refertur ad consensum efficiendum velut causa ad effectum. Ideo criterium ad cognoscendam infallibilitatem iudicii sub assistentia promissa Spiritus Sancti per se non est iam existens consensus universalis; sed ut in Tractatu de Traditione saepe ostendimus, criterium est ipsa potestas magisterii super universam Ecclesiam in deficiente, et huius potestatis actus per definitionem, quae exigit assensum Ecclesiae. (Vide Scholion I. post th. XII. de Tradit.)

Ubi Cyrillus Hierosolym. agit de libris canonicis, statuit principium: « eos solos (libros) studiose meditare, quos etiam in Ecclesia certa cum persuasione legimus... tu igitur filius Ecclesiae ne transponas terminos » (ab ea positos) Cateches. IV. n. 34. sqq. Disertissime id declarat Augustinus. « In canonicis Scripturis, inquit, Ecclesiarum catholicarum quam plurimum auctoritatem sequatur (solers indagator), inter quas sane illae sunt, quae apostolicas sedes habere et epistolas accipere meruerunt. Tenebit igitur hunc modum in Scripturis canonicis, ut eas quae ab omnibus accipiuntur Ecclesiis catholicis, praeponat eis, quas quaedam non accipiunt » etc. Doctrin. Christ. I. II. c. 8. Generatim Patres statuunt criterium, ex quo cognoscendi et credendi sint libri certo ad Scripturas inspiratas pertinentes, quod sunt libri agniti ab omnibus Ecclesiis (ὁμολογουμενοί); cum contra, nondum solemniter iudicio Ecclesiae pronuntiati et de quibusdam libris in nonnullis Ecclesiis adhuc vigente haesitatione et inquisitione aliquorum Doctorum, de his minus eliquata res esset, quia minus manifestus consensus, qui ideo dicebantur ἀμφιζυλλομενοί, ἀντιλεγόμενοι, h. e. libri qui in controversiam seu in dubium vocantur a nonnullis (1). Origenes apud Euseb. VI. 25; Athanas. ep. festali; Cyrill. Hieros. I. c.; Synops. Athanasiana; et data opera Euseb. III. 25. Clarum est igitur, hoc semper ratum fuisse principium, libros Scripturae a consensu et iudicio ipsius Ecclesiae esse discendos. Nihil ergo aliud egerunt Patres Tridentini, quam quod omni tempore ad munus ac magisterium custodum fidei sub charismate Spiritus Sancti imprimis pertinere agnoscebatur, quando dogmatica definitio librorum inspiratorum canonem proposuerunt.

II. In altera parte theses defendimus verum sensum decreti Tridentini contra falsam interpretationem Ioannis Iahn (Introduc. ad libr. V. T. T. I. §. 30.). Postquam

(1) Dubia haec nonnullorum tantum fuisse patet manifesto inde, quod libri communi aut fere communi consensu relegati ex censu Scripturarum non ἀντιλεγόμενοι ac dubii vocabantur, sed constituebantur in tertia classe dicti ἀποκριψή seu spurii (ψευδοί), a quibus iterum distincti erant libri perniciosi ab haereticis intrusi. Sed de his paulo post dicetur.

narravit, aliquos Patres Concilii proposuisse, ut duplex classis librorum distingueretur, prima eorum qui semper ab omnibus recepti, altera eorum qui aliquando in dubium vocati erant, Iahnus haec subiungit. « Reliqui vero (Patres Concilii) censebant, exemplum veterum Conciliorum esse sequendum, et libros sacros indiscriminatim in una serie collocandos; discrimen enim inter duplex librorum genus supponebant aliquo modo esse notum, et consequenter in hoc decreto non minus quam in vetustioribus Conciliis per se intelligi; unde omnes concesserunt in hanc sententiam... Ergo iuxta ipsam Patrum Tridentinorum asseverationem discrimen inter libros deutero-canonicos et proto-canonicos non est sublatum; nec etiam potuit auferri, ut Patres Tridentini optime intelligebant, sicut nec factum ipsum, in quo illud discrimen fundatur, quod scilicet libri deutero-canonicis antiquitas non ubique et non ab omnibus suscepti erant. Unde Bernardus Lamy suam tractationem de hac re in Appar. Biblic. I. II. c. 5. p. 333. ed. Lugd. 1723. concludit his verbis: ideoque libri, qui in secundo canone sunt, licet coniuncti cum ceteris primi canonis, tamen non sunt eiusdem auctoritatis » (1). Ita Iahnus appellans confidenter pro veritate suae narrationis ad Historiam Pauli Sarpii I. II. et Cardin. Pallavicini I. VI.

Atqui tota haec narratio componitur mendaciis, doctrina vero ipsa est evidenter falsa. Tam Pallavicinus I. VI. c. 11. quam ipsemet Sarpius I. II. p. 149. 150. ed. Londin. 1619. disertè testantur (2), inter opiniones quae in

(1) In editione operis Lamiani anni 1696, haec verba non comparent; habetur tamen aliquid simile I. II. c. 2. p. 335. In posterioribus editionibus posthumis verba a Iahnio citata leguntur quidem (ed. 1771. I. II. c. 5. p. 375.), sed ita, ut non satis manifestum sit, utrum referantur ad statum questionis, qui erat saeculo IV. et V. an vero ad aetatem etiam praesentem post editam definitionem Tridentinam. Sine dubio tamen nominatim in illo capite 5° plura sunt ambigue dicta et suspecta.

(2) « La terza (sentenza) fu di fare un solo catalogo ponendo tutti i libri d'ugual autorità.... La terza (in congregazione generali) fu approvata dalla maggior parte » Sarpi I. c.

« Tal divisione quantunque fatta innanzi da qualche autore ed allora promossa dal Scipiano in una scrittura eruditissima ch'egli com-

congregationibus particularibus in medium proferebantur, praevaluisse et in congregatione generali adoptatam fuisse ac tandem in sessione definitam sententiam, ut libri omnes sine discrimine haberentur eiusdem auctoritatis. Qua de causa Sarpinus more suo calumnias struit definitioni, ac si contraria esset antiquae doctrinae; et Pallavicinus ait, opinionem quae discrimen aliquod statuebat, Patribus Concilii nec verisimilem visam et reiectam fuisse. Sane inspicatur ipsum decretum Tridentinum; ex eo enim evidenter constat, eandem rationem Scripturae sacrae et eandem auctoritatem verbi Dei scripti omnibus libris ibi enumeratis assertam esse.

1°. Id evidenter constat ex iis, quae antecedunt librorum enumerationem. Ait synodus, se suscipere pari pietate ac reverentia *omnes libros tam veteris quam novi Testamenti*, nec non Traditiones ipsas. Ad utrumque obiectum definitionis addit rationem; ad Traditiones quidem, quia sunt vel a Christo vel a Spiritu Sancto dictatae et continua successione conservatae; *ad omnes libros* veteris et novi Testamenti, quia *unus Deus est auctor* utriusque Testamenti (cf. supra th. II.). Ita Deus non distinctim aliquorum librorum esse, aliorum non esse, sed sine discrimine *omnium librorum auctor* declaratur.

2°. In enumeratione ipsa, libri deuterocanonici intermiseruntur protocanonice secundum ordinem materiae vel temporis sine ulla distinctione dignitatis; tum subditur: « si quis autem libros ipsos cum omnibus suis partibus... pro sacris et canonicis non susceperit, anathema sit. » Est hic prorsus evidens, praedicata quibus definiuntur *libri sacri et canonici*, non habere nec posse habere pro diversis libris diversam significationem, unam ab omnibus semper intellectam, alteram saltem quoad epitheton *canonici* numquam in Ecclesia auditam. Imo si ita esset, tota definitio inanis evaderet. Cum enim Concilium non distinguat ullo modo, quinam libri sint *canonici* significatione usita-

pose per esame di tutti i libri canonici, come in verità non avea sussistenza, così non ebbe apparenza; onde appena ritrovò approvatore * Pallavic. l. c. n. 4.

ta, et quinam significatione illa alia supposita, quod scilicet sint libri quamvis non inspirati, tamen utiles ad aedificationem fidelium, vi huius definitionis non excluderetur dubium etiam de protocanonice singulari, utrum sint inspirati; atque adeo huc tandem rediret definitio, ut inter omnes hos libros credamus alios inspiratos, alios solum pios ac utiles, quantum ex nostra eruditione nostroque ingenio nobis persuaserimus. Qui sensus definitionis in oecumenico Concilio editae sine ingenti absurditate supponi non potest.

3°. Sensus verus decreti praeterea apparet etiam ex eius scopo. Aiunt enim Patres in ipso decreto, voluisse se Traditionem, et Scripturam omnibus libris enumeratis constantem definire tamquam principia cognitionis christianae et velut canales, quibus revelatio pridem promulgata ad nos usque derivata est, et ideo se praemisisse hanc definitionem de Traditione et de libris omnibus Scripturam canonicam constituentibus, ut « omnes intelligant, quibus potissimum testimoniis ac praesidiis in confirmandis dogmatibus et instaurandis in Ecclesia moribus (s. synodus) sit usura. » His verbis evidenter libri omnes sine discrimine in eadem auctoritate infallibilis verbi Dei scripti constituuntur, et testimonia ex iis omnibus declarantur irrefragabilia ad confirmationem dogmatum. Hunc ipsum scopum declaravit primus legatus Pontificis in proponendo decreto, videri necessariam enumerationem singulorum librorum, ut catholici certi reddantur, quinam libri sint scripti divinitus et ideo regula fidei (1).

Sine ullo igitur dubio sub poena anathematis proponitur credendum, libros omnes enumeratos esse canonicos, eo quod sunt libri divinitus inspirati. Quare fateor, me non

(1) * Il legato espone: parergli ottimo consiglio, che in primo luogo s'accertassero e si annoverassero i libri canonici della Scrittura, per stabilire con quali armi si dovesse pugnare contro gli Eretici, ed in qual base dovessero fondare la loro credenza i Cattolici; alcuni dei quali vivevano sopra ciò in perplessità miserabile, veggendo che in uno stesso libro era da molti adorato il dito dello Spirito Santo e da altri esecrato il dito d'un falsatore della Divinità * Pallavic. l. VI. c. 11. n. 4.

intelligere, quomodo Melchiori Cano (de Locis l. II. c. 9; l. XII. c. 7. ed. Lovan. 1564. pp. 63. 718.) visum sit minus gravi censura dignum, si quis librum Baruch quam si ceteros libros deuterocanonicos veteris Testamenti repudiaret; et iterum, si quis hos V. T. deuterocanonicos, quam si protocanonicos vel deuterocanonicos novi Testamenti ad censum Scripturarum inspiratarum pertinere negaret. Sensus decreti Tridentini, quem diximus, nunc solemniter definitus est ab oecumenico Concilio Vaticano Constit. *Dei Filius* cap. II. et can. IV.

Corollarium. Distinctio librorum Scripturae in protocanonicos et deuterocanonicos satis commoda est et post saeculum XVI (1) passim a catholicis scriptoribus usurpata ad indicandam historiam definitionis canonis; esse scilicet libros alios de quibus numquam in Ecclesia ortum erat dubium, quin pertinerent ad canonem Scripturarum, et esse alios de quibus aliquando dubitatum est, et post aliquas haesitationes demum eliquata quaestione inter omnes catholicos certo constare coepit. At appellatio et distinctio eadem falsa prorsus et intolerabilis evadit, si per eam internum discrimen librorum et diversus gradus auctoritatis designetur, ut duplex statuatur canon, primus in quo libri inspirati, secundus in quo alii libri ecclesiastici infe-

(1) Ante saeculum XVI. sane res ipsa designata his nominibus erat nota, nomina vero non erant in usu, et haud scio, utrum ante Sixtum Senensem (defunctum 1569) fuerint adhibita. « Libri canonici primi ordinis, inquit, quos *protocanonicos* appellare libet, sunt indubitatae fidei libri, h. e. de quorum auctoritate nulla unquam in Ecclesia catholica fuit dubitatio... Canonici secundi ordinis, qui olim ecclesiastici vocabantur, et nunc a nobis *deuterocanonicis* dicuntur, illi sunt, de quibus... inter catholicos fuit aliquando sententia anceps » Bibl. Sanct. I. I. sect. 1.

Libri deuterocanonicis numerantur septem V. T. et septem N. T. Baruch, Tobiae, Iudith, Sapientiae, Ecclesiastici, 1. et 2. Machabaeorum; Epistolae sex N. T. Heb. Iac. 2. Pet. 2. et 3. Io. Ind. et Apocalypsis. Praeter haec sunt deuterocanonicae aliquot partes librorum Danielis (in Vulgata III. 24-30; XIII. XIV.) et Esther (in Vulgata X. 4-XVI. 24); ab aliquibus huc etiam numerantur fragmenta Evangeliorum illa, quae in quibusdam codicibus exciderunt. Ceterum appellatio *deuterocanonicis* magis in usu est pro libris veteris quam pro iis novi Testamenti.

rioris auctoritatis comprehendantur, ad quam significationem a Ioanne Iahn et fortasse a Bernardo Lamy illa nomina detorta esse vidimus.

THESIS X.

Demonstratur Traditio apostolica de canone librorum sacrarum ex constanti et universali usu Ecclesiae

« Si ad vindicandam suisque in fundamentis distinctius intelligendam
 « Patrum Tridentinorum definitionem inquiratur motus, quo praedicatio
 « ecclesiastica de canone ss. librorum diversis aetatibus se habuit; certis-
 « simis conficitur argumentis, 1°. ecclesiastico usu et universali consue-
 « tudine ad ipsa tempora apostolica pertingente praeter Scripturas cen-
 « sionis hebraicae etiam reliquos veteris Testamenti libros qui canone
 « Tridentino comprehenduntur, in Ecclesiis christianis susceptos fuisse;
 « 2°. consuetudinem, quam diximus, ecclesiasticam iis insignem esse cha-
 « racteribus, ut hos libros omnes tamquam ad s. Scripturam pertinen-
 « tes ab Apostolis Ecclesiae traditos fuisse demonstret. »

Praemittimus factum *historice* indubitatum, quod *dogmatice* in se continet totam veritatem, quam in thesi enuntiamus. Huius itaque facti distincta explicatio constituet ipsam demonstrationem theses. Factum historicum indubitatum est, tribus primis saeculis consensione Scripturarum penes Ecclesias christianas fuisse in multis diversam a consensione, ut exstabat penes Iudaeos; quae diversitas non tantum ad singularia incisa sed etiam ad ampliores partes librorum et ad libros integros referebatur, non secus ac nunc adhuc existit idem discrimen. Hic autem Ecclesiarum usus vi assistentiae, qua Deus adest Ecclesiae suae, ita auctoritate eminens credebatur a christianis doctoribus, ut eis absurdum videretur a Iudaeis discere velle genuinum Scripturarum canonem. Habes haec pluribus disputata apud Origenem in epistola ad Africanum. Quoniam Africanus dubium moverat de partibus deuterocanonicis Danielis, Origenes et has partes Danielis et alias in libro Esther apud Hebraeos non esse, atque in multis aliis nostros libros ab iis quos Iudaei habent, differre fatetur n. 2-6; imo agnoscit, etiam libros integros ut Tobiae et Iudith, quibus utitur Ecclesia, a Iudaeis non admitti n. 13. At vero apud Christianos inau-

ditum et non ferendum esse significat, imo crimen fore contra ipsa promissa facta Ecclesiae sanguine Christi empta, ideo de hisce Scripturarum nostrarum partibus velle dubitare. « Tempus est igitur, exclamat, si haec nos non latent, abrogare quae in Ecclesiis feruntur exemplaria, et fratribus lege praecipere, ut abiectis quos penes se habent, sacris libris, adulando Iudaeis persuadeant, ut nobis puros et qui nihil habeant figmenti, impertiant. An etiam providentiae, quae in sacris Scripturis dedit omnibus Christi Ecclesiis aedificationem, curae non fuerint empti pretio, pro quibus Christus mortuus est? » n. 4. Ceterum ad usum polemicum, ait, oportere novisse discrimina inter utrumque canonem, idque se ipsum diligenti comparatione investigasse, « ut cum Iudaeis disserentes non proferamus ea, quae in eorum exemplaribus desunt, sed simul utamur iis, quae penes se habent, licet in nostris desiderentur » n. 5.

Discrimina haec inter collectionem Scripturarum ut exstabat penes Ecclesiam, et inter illam Iudaeorum commemorat etiam Iustinus medio saeculo secundo paulo post aetatem apostolicam in dialogo cum Tryphone Iudaeo n. 71-73. Quamvis enim directe ibi agat de singularibus textibus vel corruptis vel truncatis a Iudaeorum magistris, quia non erat ei propositum de ipso diverso canone Scripturarum disputare; conqueritur tamen, a Iudaeis Scripturas aliquas penitus esse sublatas, quae exstant in exemplaribus Christianorum. His vero Scripturis quae penes Christianos et non etiam apud Iudaeos sunt, pollicetur non se usurum ad scopum polemicum, eodem modo ut post Iustini tempora Origenem id commendasse vidimus. « Quod (magistri Iudaeorum) multas Scripturas, ait Iustinus, omnino sustulerunt (1) ex interpretatione apud Ptolomaeum facta a senioribus.... scire vos volo. Quas quia ab omnibus generis vestri negari scio, huiusmodi quaestionibus non implicabor; sed ex iis quae etiam apud vos in confesso sunt, disputationem instituiam » n. 71. Hoc loco accusatio ablationis multarum Scripturarum ita generalis est, ut non ad singulares

(1) Ὅτι πολλάς γραφάς τίληον περιτίθεν.

textus dumtaxat, sed ad libros etiam integros protendatur, quos in canone Iudaico non comprehensos penes Ecclesias fuisse luculenter deinceps demonstrabimus, et in quibus discrimen inter utramque censionem Iustinus sane non ignorabat; licet in sequentibus deinde exempli causa afferat tantum textus singulares, quos de Salvatore Christo prophetico a Iudaeis corruptos fuisse queritur.

Iam si librorum veteris Testamenti qui in canone Hebraeorum desunt, et quos ideo (ut iam monui) ad compendium deuteroanonicos appellabimus, usum et frequentationem in Ecclesiis christianis investigemus, facile apparebit, eos inde a temporibus apostolicis non secus ac libros protocanonicos in censu Scripturarum sacrarum habitos, et ut *Scripturas sacras* usurpatos fuisse. Conficiemus id triplici argumento, 1° ex modo quo libri hi omnes citantur a ss. doctoribus; 2° ex codicibus et versionibus; 3° ex publica eorum lectione; ex quibus demonstratis deinde 4° sequetur sponte sua, non aliud in hoc universali usu ecclesiastico exhiberi quam eorundem librorum transmissionem et traditionem ab Apostolis ad Ecclesias.

I. Usque ad initia saeculi IV. nulla comparet (1) de his libris controversia alicuius momenti, sed deuteroanonicis sicut protocanonicis eodem prorsus modo absque ullo discrimine citantur, ut manifestum sit, omnes habitos fuisse libros sacrae Scripturae et unius collectionis. Citant enim Patres illi vetusti textus deuteroanonicos permixtos cum protocanonicis, et citant iisdem formulis solemnibus: *scriptum est, dicit (φησι), secundum illud (κατα το), Scriptura, sacra Scriptura, divina Scriptura, Spiritus Sanctus in di-*

(1) Dubitatio, cuiusmodi proposita est Origeni ab Africano, potius clare demonstrat, nullam adhuc inter catholicos motam fuisse controversiam. Africano proponit dubium solvendum Origeni ut novum et ut sum, non ut commune aliis; dubium deinde ex iudiciis quibusdam internis ortum refertur ad salas partes deuteroanonicas Danielis, maxime ad historiam Susannae; nec adhuc videtur novisse Africano, alios etiam libros qui sunt penes Ecclesias, hebraice non exstare. Unde Origenes de hac utriusque censionis diversitate eum docere in sua responsione opus habuit. Quae quidem clare ostendunt, de hisce libris qui penes Hebraeos desunt, nullam adhuc in Ecclesia auditam fuisse dubitationem.

vina Scriptura dicit, dicit propheta, dicit propheta, dicit lex, dicit Deus.

a) Patres ipsi apostolici, quamvis in paucis monumentis quae supersunt, copia citationum exspectari nequeat, adferunt tamen non secus ac protocanonicos etiam libros deuterocanonicos, quantum satis est, ut hos aequae ac illos in usu fuisse et Scripturis adnumeratos intelligamus, praesertim si simul respiciamus citationes solemnes et plenissimas sequentis aetatis, de quibus mox dicemus. Ita adhibentur apud Clementem Romanum ep. I. ad Cor. partes deuterocanonicae *Esther* n. 55; liber *Iudith* ibid.; *Sapientiae* n. 27; tum in epist. II. ad Virgines n. 13. liber *Ecclesi.* et partes deuterocanonicae *Danielis*; in ep. Barnabae n. 19. liber *Ecclesi.*; in ep. Polycarpi n. 10. *Tobiae*; in Pastore Hermiae l. III. similitud. 9. n. 23. *Sap.* et *Ecclesi.*

b) Frequentissimae et solemnes citationes librorum deuterocanonicorum eo modo, quo diximus, sine ulla distinctione a libris protocanonici in oculos incurrunt apud omnes scriptores saeculi II. exeuntis et saeculi III., quorum opera prolixiora supersunt. Quod si alii aliis frequentius citati reperiantur, id provenit non ex diversa librorum auctoritate sed ex diversa materia, qua pro scopo Patrum magis aut minus citationibus opportuni erant. Haec librorum diversitas per se satis intelligitur, et non minus in citandis etiam protocanonici usuvenit. Unde frequentissime libros *Sapientiae* et *Ecclesiastici*, minus frequenter libros historicos *Tobiae*, *Iudith*, *Machabaeorum* citatos reperimus, quod (ut diximus) non ex diversa auctoritate libris tributa, sed ex diversitate argumenti repetendum est.

Modo quo indicavimus promiscuo, occurrunt citati apud Clementem Alex. libri omnes deuterocanonici; *Sapientiae* plus quam vigesies, *Ecclesiastici* quinquages et amplius, *Baruch* (nomine Ieremiae) quater (1), *Tobiae* ter, *Iu-*

(1) *Baruch* citant veteres frequentissime sub nomine Ieremiae, cuius ille scriba erat; ita praeter Clementem Irenaeus, Tertullianus, Origenes, Cyprianus, Methodius, Lactantius, Athanasius, Hilarius, Ambrosius, Leontius aliique.

dith semel, 2. *Machabaeorum* semel (1). Eodem modo libri adferuntur in Opp. Origenis (ed. De la Rue), *Sapientiae* fere vigesies, *Ecclesiastici* plus quam septuages, *Baruch* (nomine Ieremiae) quinquies, *Tobiae* amplius quam decies, *Iudith* ter, 1. *Machabaeorum* semel, 2. *Machabaeorum* decies et quinquies. Apud utrumque citantur etiam cum protocanonici partes deuterocanonicae *Danielis* et *Esther*. Pariter occurrunt citationes omnium librorum (exceptis Tob. et *Esther*) apud Tertullianum; omnium (excepto I. *Iudith*) apud Cyprianum; omnium (exceptis *Ecclesi.* et *Esther*) in Operibus Hippolyti (ed. Fabricii et in Bibl. Gallandi T. II.). Citantur libri *Baruch*, *Tobiae*, *Sapientiae*, *Ecclesiastici* a s. Melitone (saeculo II.) in Clavi s. Scripturae (si opus genuinum est), quam primus edidit Emissus Pitra (Spicileg. Solesm. T. III.); libri *Sapientiae*, *Baruch* (nomine Ieremiae), partes deuterocanonicae *Danielis* a s. Irenaeo; *Sapientiae*, *Ecclesiastici*, *Baruch*, *Tobiae* in Operibus Dionysii Alexandrini (ed. de Magistris); *Sapientiae*, *Ecclesiastici*, *Baruch* (nomine Ieremiae) a Methodio; *Sapientiae*, *Ecclesiastici*, *Baruch*, *Tobiae*, *Iudith*, partes deuterocanonicae *Danielis* in sex primis libris Constitutionum apostolicarum, qui a recentioribus criticis censentur scripti saeculo III.; *Sapientiae* et *Ecclesiastici* in Testamento duodecim patriarcharum; item *Sapientiae* in disput. Archelai cum Manete; item *Ecclesiastici* ab anonymo contra Novatianum (Galland. III. p. 376.), a Petro Alexandrino Fragm. de paschate n. 5. (2) et ab Alexandro Alexandrino ep. ad Alexandrum CP. n. 5; item 1. *Machabaeorum* in Concilio II. Chartaginensi anni 253 (Hard. I. p. 152.); item *Sapientiae*, *Ecclesiastici* (uterque nomine Salomonis), *Baruch* (nomine Ieremiae) a Lactantio (Divin. instit. IV. n. 8. 13. 16.) etc.

(1) Habet insuper Clemens quandam synopsis totius Scripturae Strom. I. p. 323-329 edit. Paris. 1641, ubi omnes omnino libros recenset excepto I. *Iudith*, cuius tamen historiam enarrat l. IV. p. 521. Nomine Ieremiae comprehendisse et *Baruch*, patet etiam ex Paedagog. I. c. 10; II. c. 3.

(2) De genuinitate huius fragmenti vide C.I. Hofelo in Lexico *Eccles.* Friburgensi T. VIII. p. 341.

c) Hic indiscriminatus ss. librorum usus perseveravit omnino idem saeculo IV. et V, postquam exorta erat nonnulla haesitatio de libris, qui penes Hebraeos non sunt recepti. Imo quo ampliora supersunt ex hac aetate Patrum et scriptorum ecclesiasticorum monumenta, eo evidentius demonstratur universalis et constans librorum deuterocanonicorum auctoritas tamquam ad sacram Scripturam pertinentium, quin inter eos et libros protocanonicos in publico usu ullum factum fuerit discrimen. Affirmari enim tuto potest, ex omnibus Patribus quorum scripta satis ampla supersint, nullum esse, qui libros deuterocanonicos tamquam Scripturam sacram non usurpaverit. Nos hic eos solos appellabimus Patres, qui ut postea videbimus, in suspicionem vocari possent truncati canonis.

Athanasius citat librum *Tobiae* sub formula *scriptum est* una cum textibus protocanonicis (ed. Maur. Paris. 1698.) T. I. p. 133. 305. Sub eadem formula, *scriptum est, Scriptura* (ἡ γραφή) *dicit*, cum aliis textibus protocanonicis p. 11. 125, et ad probandam divinitatem Spiritus Sancti p. 674. 675. adfert librum *Sapientiae*. Tum citat *Ecclesi.* sub formula *a Spiritu Sancto dictum est, iuxta illud, sacra Scriptura dicit* p. 183. (1) 272. 1204. 1210. 1214. Ad *Baruch* appellat sub nomine Ieremiae p. 188. et ad eundem textum nomine proprio *Baruch* p. 517; ad partes deuteranicas *Dan.* sub ipso Danielis nomine p. 417. et alibi.

Gregorius Nazianzenus sub una formula, *ait Scriptura*, adfert *Sap.* simul cum textu Ps. (or. 28. al. 34. n. 8.); sub formula *inquit* (φρασι) citat *Ecclesi.* cum Proverb. (or. 7. al. 10. n. 1.); *Baruch* (ep. 102. ad Cleon. al. or. 51.); partes deuterocanonicas *Dan.* (or. 36. al. 27. n. 3.).

Amphilochius nomine *prophetae* citat *Baruch*, et admittit *Ecclesi.* ut *Scripturam veteris Testamenti* (Galland. T. VI. p. 510.).

Cyrillus Hierosolymitanus adfert *Sap.* nomine Salomonis; simplici citatione *Ecclesi.* et partes deuterocanonicas *Dan.* (Catech. IX. n. 2. cf. n. 16; VI. n. 4; XVI. n. 31.).

(1) Hic locus est Alexandri Thessalonicensis in ep. ad Athanas., quam ipse Athanasius recitat.

Epiphanius sub formulis *divina Scriptura* (το θεϊον γραμμα), *Scriptura*, *Dominus per Salomonem, praestantissimus prophetarum* citat saepius *Sap.* et *Ecclesi.*; sub formula *Scriptura, propheta dicit* aliquoties adfert *Baruch*; *Iudithae* mentionem facit cum aliis rebus et personis Scripturae, quarum ibi numeros disponit: *a tres mulieres prophetissae Maria, Debora, Iudith* (de mysterio numeror. T. II. p. 305.).

Hilarius nomine *vocis propheticae et prophetae* citat *Sap.* in Ps. 135. n. 11; Trin. I. n. 7; sub formula *dicit* (Scriptura) et sub inscriptione *Salomonis* adfert *Ecclesi.* Prolog. in Pss. n. 20; in Ps. 140. n. 5; *Baruch* nomine Ieremiae in Ps. 68. n. 19; *Tob.* in Ps. 118. litt. 2^a. n. 6; Ps. 129. n. 7; denique *I. Iudith* citat ut *librum Legis* in Ps. 125. n. 6; ibi enim promittens testimonium *a ex Lege et Prophetis et Evangeliiis et Apostolis, n ex Lege non adfert nisi unicum textum Iudith XVI. 3.*

Hieronymus maiorem quam ceteri omnes Patres hac in quaestione difficultatem creare solet, quando prae oculis habens canonem Iudaeorum loquitur de libris in eo non receptis, ut inferius videbimus. At vero Traditio ac consuetudo Ecclesiarum firmior erat et universalior, quam ut ipsemet in usu quotidiano horum librorum ab ea recedere potuisset. Videtur itaque Hieronymus respiciendo canonem Iudaeorum de librorum deuterocanonicorum aequali cum protocanonicis auctoritate privatim minus certus fuisse; in usu tamen et praxi secutus communem Ecclesiae consuetudinem nullum ponit discrimen inter libros utriusque ordinis. Hoc autem ipsum argumentum est evidens constantis ac universalis consuetudinis Ecclesiae, quaecumque fuerit privata s. doctoris opinio et haesitatio tempore, quo res nondum undique eliquata erat et solemniter Ecclesiae iudicio definita. Operae igitur pretium erit diligentius considerasse modum, quo s. Pater libris deuterocanonicis utitur.

In primis usurpat librum *Sap.* in suis operibus saltem 12°, *Ecclesi.* saltem 19°. iis citandi modis, qui non possunt adhiberi nisi de libris s. Scripturae. Utrumque enim citat frequenter sub formula *scriptum est* simul cum textibus ex

libris protocanonicis, vel post huiusmodi textus sub formula: *in alio loco*, aut *alibi dictum est* ep. 66. n. 5. ad Pam-mach. (ed. Vallarsi); ep. 125. n. 19. ad Rustic.; contra Pelag. dialog. l. II. n. 11; in Ezech. T. V. p. 207; in Is. T. IV. p. 27. 48. idque ad probanda dogmata, sicut e. g. divinitatem Spiritus Sancti probat ex libro *Sapientiae* aequae ac ex aliis textibus biblicis in Gal. III. T. VII. p. 420. Citat *Ecclesi.* cum Proverb. sub una formula in *nostris libris* legitur in Is. T. IV. p. 50; in textibus huius libri agnoscit *datum nobis praeceptum* T. III. p. 462; T. IV. p. 55, imo ad eundem *Ecclesi.* provocat sub diserta appellatione Scripturae sanctae et divinae Scripturae: *« divina Scriptura loquitur »* ep. 118. n. 1. ad Iulian. (T. I. p. 786.); *« dicente Scriptura sancta »* in Is. T. IV. p. 57. Librum utrumque adfert sub nomine *Salomonis*; *Sap.* quidem ep. 58. n. 1. ad Paulin. (*« Salomone testante »*), *Ecclesi.* in cap. X. Eccl. T. III. p. 472. (1).

Librum *Judith* computat ut sacrum cum protocanonicis Ruth et Esther. Ruth et Esther et *Judith* tantae gloriae sunt, ut *sacris voluminibus* nomina indiderint » ep. 65. n. 1. ad Principiam T. I. p. 372; iterum citat ep. 79. n. 11. ad Salvin. p. 504. et cum aliqua significatione dubii ep. 54. n. 16. ad Fort. p. 291; in Agg. I. T. VI. p. 745. Librum *Tobiae* adfert in Eccl. VIII. T. III. p. 451; illum testatur esse in usu Ecclesiae, licet non sit in canone Iudaeorum: *« liber Tobiae licet non habeatur in canone, tamen usurpatur ab ecclesiasticis viris »* (in Ion. T. VI. p. 390.). Partibus deutero-canonicis *Esther* utitur non secus ac protocanonicis in Is. T. IV. p. 763. 774; in Ez. T. V. p. 302; in Amos T. VI. p. 319; ita et partibus deutero-canonicis *Danielis* in Os. T. VI. p. 75; in Nahum ib. p. 574. Ad libros *Machabaeorum* appellat sub nomine *Scripturae* in Is. T. IV. p. 227. cf. in Dan. T. V. p. 675.

(1) Disputans cum Pelagianis semel indicat suspicionem, ne forte *Ecclesi.* ab haereticis relictiatur eo, quod circa illum aliqua erat ambiguitas. *« Ac ne forte huic volumini contradicas, audi Apostolum... Et Ecclesiastes (protocanonicus) de quo certe libro nulla est ambiguitas, inquit »* etc. Dialog. l. I. n. 33. T. II. Simile aliquid de *Sempelagianis* habet Augustinus (de Praedestin. SS. c. 14.) quoad librum *Sap.*

Denique in utraque praefatione ad libros *Tobiae* et *Judith* satis diserite declarat diversitatem consuetudinis et sententiae ecclesiasticae a canone Iudaeorum quoad hos libros, quos ipse e chaldaica in latinam linguam transtulerat rogatu Episcoporum. *« Arguunt nos Hebraeorum studia, inquit in Tob., et imputant nobis contra suam canonem latinis auribus ista transferri. Sed melius esse iudicans Pharisaeorum displicere iudicio et Episcoporum iussionibus deservire, institi ut potui. »* Et in *Judith*: *« quia hunc librum synodus Nicaena in numero sanctarum Scripturarum legitur computasse, acquievi postulationi vestrae. »* In Apologia contra Rufinum indignabundus accusationem repellit, ac si ipse veterem editionem LXX. interpretum, quae eoque in Ecclesiis legebatur, non magni faceret, vel nominatum in *Daniele* quae in hebraico textu non exstant, reiceret (Apolog. contra Rufin. l. II. n. 24. 33. T. II. p. 518. 527.).

Ex his omnibus clarum est, reperisse Hieronymum hos libros deutero-canonicos usu et consuetudine Ecclesiae consecratos ac inter Scripturas sacras receptos. Cum tamen ex altera parte eos videret in canone Hebraeorum non existare, hinc orta est aliqua in eius privata opinione fluctuatio, cum solenne Ecclesiae iudicium nondum latum erat. Ad cuius explicationis confirmationem animadvertit, epistolam 53^{am}. ad Paulinum non serius anno 394, praefationes in libros Regum (prologum galeatum), in libros Salomonis, in Esdras, ex quibus locis maiores difficultates petuntur, editas fuisse ab Hieronymo ante annum 393. (Vide praefat. Benedictinorum in s. Bibliothecam Hieronymi ed. Vallarsi T. IX. p. 21.). S. doctoris dubia igitur vel certe difficiles modi loquendi de libris deutero-canonicis pertinent ad tempus, quo canon omnes hos libros comprehendens ab Hipponensi Concilio totius Africae (anno 393.) et a Carthaginensi (anno 397.) nondum erat editus, vel Hieronymo nondum innotuerat. Ad commendationes magnificae eorumdem librorum ut pertinentium ad Scripturam sacram, quas ex Hieronymo recitavimus, exstant omnes vel fere omnes in libris, quos scripsit aliquandiu post illud Concilium celebratum, quando propositus canon

Scripturarum ei iam notuisse potuit. Nam epistolae datae sunt ad Paulinum 58°. anno 395; ad Pammachium et ad Principiam anno 397; ad Salvinam anno 399; ad Iulianum anno 406; ad Rusticum anno 411; Commentarii in Is. non absoluti ante annum 410, post illos editi alii in Ezech.; in Ionam scripsit anno 397; in Oseam 406; contra Rufinum anno 402; contra Pelagianos anno 415.

Prosequimur scriptores adhuc reliquos, de quibus dubium moveri posset.

Rufini pauca proprio Marte scripta, sed interpretationes supersunt multorum Operum Origenis, in quibus Scripturae deutero-canonicae eodem in censu habentur ac proto-canonicae. In Operibus suis propriis citat *Ecclesi.* sub formula « sanctae Scripturae sententia est, » « Scriptura dicit » (de benediction. patriarch. p. 38. 46. ed. Vallarsi). In ipsa expositione symboli, ex qua creari solet difficultas, citat *Baruch prophetam* n. 5, et sententiam conflatae ex *Sap.* et proto-canonicali Dan. sub formula: « prophetae praedicarunt » n. 46. Partes deutero-canonicas *Danielis* data opera tuetur ut Scripturam sacram in l. II. n. 33. 35.

Leontius Byzantinus citat *Ecclesi.* « ut ait Scriptura, » et *Baruch* nomine Ieremiae (Galland. XII. p. 630. 664.).

Ioannes Damascenus in sacris Parallelis cum ceteris libris tanquam pertinentes « ad veterem sacrarum oraculorum Scripturam » (T. II. p. 279), enumerat frequentissime libros *Sap.* (nomine Salomonis), *Ecclesi.* *Baruch*, partes deuteris *Danielis*. Diserte ut *divina Scriptura* (ἡ θεία γραφή) citantur *Sap.* (Fid. Orthod. IV. c. 15.) et libri *Mach.* (or. de defunctis n. 3. T. I. p. 585.).

Apud alios Patres occidentales et orientales diversarum Ecclesiarum usus et citationes horum librorum sunt adhuc frequentiores (cf. cl. Vincenzi sess. IV. Trid. Conc. vindicata). Nobis sufficit appellasse eos, quos inferius videbimus quaestionem movisse de certitudine canonicae auctoritatis eorundem librorum. Ex ceteris unum adhuc testem saeculi IV. adfero pro Ecclesia syriaca s. Ephrem. Is in Operibus quae tantum habemus graece et latine, sub formula *scriptum est* frequentat *Sap.* *Ecclesi.* partes deuteris *Dan.*

In paraenisi 39. (inter edita a Vossio T. II. p. 175.) citat l. *Tobiae*. In Ezech. T. II. Opp. syr. lat. p. 193. inducit *Judith*. In suo testamento Opp. syr. lat. T. I. p. 401, qui locus expressior exstat in Bibl. Orient. Assemani T. I. p. 143, adhibet 2. *Machabaeorum* ad probandum dogma de offerendis sacrificiis et suffragiis pro defunctis, et diserte testatur, eos libros legi apud Syros inter Scripturas. Ait suis Syris: « si filii Mathathiae, qui solum in figura celebrabant festa et commemorationes, quemadmodum legistis in Scripturis (2. Mach. XII. 43.) (1), oblationibus expiabant debita eorum qui in bello ceciderant... quanto magis sacerdotes Filii Dei expiabant debita defunctorum oblationibus suis? » Item inducit 1. Mach. T. II. syr. lat. p. 228; 2. Mach. ibidem p. 308. (2). Saeculo igitur IV. non eos solos libros habebant Syri in sua versione ecclesiastica, qui nunc adhuc exstant in versione Peschito seu *simplici* sic dicta (3), sed

(1) $\text{כִּי הָיָה לָהֶם מִשְׁפָּטֵי הַמִּשְׁפָּטִים}$

(2) Quoniam non ita frequens erat occasio usurpandi textus ex libris Mach. sicut ex aliis nonnullis, et ideo rariores sunt horum librorum citationes, in unum conspectum colligam aliquot PP. loca, quibus ad Mach. appellant. *Clemens Alex.* Strom. I. p. 329; *Tertull.* adv. Iudaeos ed. Rigalt. p. 210; *Hippolyt.* de Antichrist. ed. Fabricii p. 24; *Origenes* (ed. De La Rue) Exhortat. martyr. T. I. p. 287. sq.; de Orat. ib. p. 213; de Princip. l. I. c. 1. n. 5. p. 79; in Exod. X. 27. T. II. p. 113; in Cant. Cantie. T. III. p. 75; in Ioan. T. IV. p. 273; in Rom. p. 540. 621; *Cyprianus* ep. 55. ad Cornel. p. 80. (ed. Baluz. Paris. 1726); ad Fortunat. de Exhort. martyr. p. 270; *Concilium Chartag. II.* Harduin T. I. p. 152; *Eusebius* Praepar. Evang. l. XIII. c. 3; *Athanasius* in Ps. 78; *Lucifer Calarit.* (ed. Colet. Venet. 1778.) De non conven. cum haeret. p. 15. 23; De non parendo in Deum delinquentibus p. 190. 197. 211. 236; *Ephrem Syrus* ll. ec.; *Hilarius* (ed. Veron. 1730.) in Ps. 134. n. 25. T. I. p. 537; contr. Constant. T. II. n. 6. p. 505; *Gregorius Naz.* tota or. 15. al. 22; *Ambrosius* de Iacob. l. II. c. 10-12, et idem vel alius auctor De excidio Hierosolym. Galland. T. VII. p. 655; *Q. Iulius Hilarianus* (Hilarion in Bibl. Max. PP. T. VI.) De mundi durat. Galland. T. VIII. p. 237; *Chrysostomus* in homiliis in Machabaeos T. II. p. 622. sqq.; *Augustinus* Civ. Dei XVIII. c. 36; de cura gerend. pro mortuis n. 3; contra Gaudent. l. I. n. 36-39; ep. 204. ad Dulcitium etc.; *Idacius Clarus* (vel alius) contra Varimad. Bibl. Max. PP. T. V. p. 735. 742; *Cassiodorus* Institut. div. litt. c. 6; *Ioannes Damascenus* de dormientib. n. 3. T. I. p. 585.

(3) Si verum est, quod contendit I. L. Hug et confirmat cl. Le Hir FRANZELIN.

etiam deuterocanonicos, quos habebant et habent ceterae Ecclesiae.

II. Usus librorum deuterocanonicorum tam constans et universalis etiam eo tempore quo dubitationes aliquae induci videbantur, et penes eos etiam doctores omnes qui has dubitationes commemorant, manifesto iam per se solus demonstrat, hos libros publica Ecclesiarum consuetudine habitos fuisse cum libris ceteris in collectione Scripturarum sacrarum, et inter Scripturas recensitos. Hoc idem argumento ducto ex codicibus et versionibus ecclesiasticis constat.

Certum est, Scripturarum codices publica auctoritate in Ecclesiis diligentissime fuisse custoditos; unde memorantur *archiva* (1) Ecclesiae ab Ignatio (ep. ad Philadelph. n. 8.); *digesta* Ecclesiae a Tertulliano (cont. Marc. IV. c. 3.); *exemplaria* Ecclesiae ab Origene (ep. ad Afric. n. 4.); *codicum divinarum Scripturarum apparatus Ecclesiae maxime necessarius* a Constantino M. (apud Euseb. vita Constant. I. IV. c. 36.); *Ecclesiarum bibliothecae* ab Hieronymo (ep. ad Augustin. inter Augustinianas 75. n. 19.). Iam vero in his Scripturarum sacrarum collectionibus publicis et ecclesiasticis tam orientis quam occidentis omnes continebantur libri, quos adhuc nunc servat Ecclesia catholica, et ad Scripturas inspiratas pertinere in Concilio Tridentino ac Vaticano iterum definiuit. Nam praeter usum et modum citandi omnium Patrum de quo diximus, et praeter catalogos seu canones ecclesiasticos Scripturarum de quibus postea dicemus, constat id ex monumentis, quibus immediate sistitur ipsa ecclesiastica editio Scripturarum eiusque indoles et velut facies exhibetur, qualis fuerit inde ab antiquissimis temporibus.

Cassiodorus Institut. divinar. litt. c. 12-14. describit triplicem divisionem librorum Scripturae. Tertia est a secundum antiquam translationem, » quam inter codices alios le-

(Études Bibliques T. I. P. II. art. 3. n. 4.), versionem syriacam V. T. esse profectam a Iudaëis interpretibus ante Christi adventum, facile patet, quomodo in ea primitus non nisi libri canonis hebraici fuerint comprehensi.

(1) Fere certa lectio apud Ignatium est *ἐν ἀρχείοις* non *ἐν ἀρχαίοις*.

gavit suo monasterio Vivariensi a in codice grandiore... in quo septuaginta Interpretum translatio veteris Testamenti in libris quadraginta quatuor continetur; cui subiuncti sunt novi Testamenti libri viginti sex, fiuntque simul libri septuaginta. » Ordinem librorum V. T. secundum hanc antiquam translationem » ita describit, « Dividitur in Genesim, Exodum, Leviticum, Numerorum, Deuteronomium, Iesu Nave, Iudicum, Ruth, Regum libros quatuor, Paralipomenon libros duos, Psalterii librum unum, Salomonis libros quinque, id est Proverbia, Sapientiam, Ecclesiasticum, Ecclesiasten, Canticum Canticorum, Prophetas, id est Isaiam, Ieremiam, Ezechielem, Danielelem, Osee, Michaeam, Toel, Abdiam, Ionam, Nahum, Habacuc, Sefoniam, Aggaeum, Zachariam, Malachiam qui et Angelus, Iob, Tobiam, Esther, Iudith, Esdrae duos, Machabaeorum duos. » Igitur in antiqua translatione » et editione Scripturae habebantur libri deuterocanonici non forte solum adiuncti, sed sine ullo discrimine permixti cum protocanonicis, quod ipsum observatur in omnibus catalogis inferius adferendis, et in codicibus qui adhuc supersunt.

Codices graeci vel praeseferunt collectionem totius Scripturae, vel sunt fragmentarii continentes solum aliquos libros. Inter priores nullus exstat, qui solos habeat libros protocanonicos; sed omnes continent intermixtos etiam deuterocanonicos. Vetustissimi sunt Vaticanus (apud criticos B) et Alexandrinus (Londini, apud criticos A), Sinaiticus Tischendorfii, qui omnes continent libros nostros (1), nisi quod praeterea habent I. apocryphum 3. Esdr. (ibi I.

(1) In Vaticano post II. Esdr. sequuntur Tobiae, Iudith, tum Esther; post Cantica Canticorum sequuntur II. Sapientiae, Ecclesiastici, tum Prophetae minores postea maiores, ubi Baruch inter Ieremiae prophetiam et Lamentationes.

In Alexandrino post II. Moysis, Iosue, Iudicum, Ruth, Regum, Paralipomenon sequuntur Prophetae minores, tum maiores, ubi eodem modo ut in Vaticano et in aliis codd. Baruch inter prophetiam et Lamentationes Ieremiae, licet in indiculo codici praefixo Baruch non nominetur, comprehensus scilicet pro more sub Ieremiae nomine. Post Prophetas I. Esther, Tobiae, Iudith, II. Esdra, Machabaeorum, Psalmi, Iob, Prov., Eccles., Cantic. Canticorum, Sapientiae, Ecclesiastici.

Esdr.), et Alexandrinus ac Sinaiticus 3. et 4. Mach. In Vaticano autem sicut initio totus fere liber Genesis vetustate perit, ita in fine desunt libri Mach. Codices fragmentarii, inter quos vetustissimi Parisiensis (dictus Ephremi C) et Friderico-Augustaeus Tischendorffii, siquidem plures continent libros, cum libris Salomonis coniungunt fere semper *Sap.* et *Ecclesi.*; inter II. historicos protocanonicis commiscet deutero-canonicos omnes vel saltem aliquos *Tob. Iudith* et (plerumque nisi mutili sint) *Mach.*; inter Prophetas iungunt *Baruch* cum *Jeremia*.

Hinc omnes antiquae versiones et editiones ecclesiasticae Scripturarum, quae fluxerunt ex editione graeca, continent eodem modo permixtos sine discrimine libros deutero-canonicos cum protocanonicis; ita versio aethiopica (saeculi IV.) (1), armena (saeculi V.), syriaca hexaplaris (2) (ex editione hexaplati Origenis derivata), slavonica etiam ut servatur a schismaticis (3).

In versione ecclesiastica latina, facta « primis fidei temporibus » (ut Augustinus ait) ex graeca LXX., constat libros

(1) Vide Hodium (de Bibliorum textibus p. 650.); I. A. Fabricium (I. Lux Evangelica p. 717.).

(2) Versio *simplex* continet tantum libros, quorum textus hebraicus exstat; sed tempore s. Ephrem Syros in sua editione habuisse II. deutero-canonicos, constat ex superius dictis. Exstat versio syriaca alia, quae ineunte saeculo VII. ex graeca LXX. derivata continet etiam libros deutero-canonicos, quos apud Syros haberi et ab eorum scriptoribus usurpari aliquin certum est (Assemani B. O. pluribus locis). Ad distinctionem a veteri *simplici* haec aliquando dicebatur *figurata*; nec alia est quoad substantiam quam hexaplaris. Hexaplaris istius versionis syriacae codex Mediolani servatur in Ambrosiana descriptus a pluribus (vid. Reperitor. Eichhorn. T. III. p. 166. sqq.). Sed codex iste Ambrosianus est tantum pars II. continens II. Ps. Iob, Prov. Eccl. Cantic. *Sapientiae, Ecclesiastici, Prophetas minores, Ierem. cum Baruch, Threnos, Dan. cum partibus deutero-canonicis, Ezech. Isai.* Saeculo XVI apud Masium servabatur pars prior huius recensionis, ex qua ipse latine versum edidit librum Iosue; eaque ipso Masio testante continebat postrema capita Deuteronomii et ceteros II. historicos atque inter hos *Iudith* et *Tobiae*. Sicut initio perierant II. Pentateuchi, ita in fine II. Mach. desiderabantur.

(3) V. Hodium l. c.

omnes exstitisse sine distinctione duplicis ordinis; imo haec latina versio a veteribus (Hieronymo, Augustino, Cassiodoro) appellatur ipsamet « *Septuaginta interpretum* » a suo exemplari, ex quo erat expressa. Ex illa libri, qui hebraice non exstant atque ideo a s. Hieronymo in sua translatione erant omisi (Baruch, Ecclesiastici, Sapientiae, I. 2. Machabaeorum), suscepti sunt in vulgatam Hieronymianam, quamprimum haec usu communi coepit esse editio ecclesiastica.

Hinc codices continentes editionem Hieronymianam tum vetustissimi ante recensionem Alcuini, tum qui eam recensionem consequuntur, habent omnes nostros libros, si excipias quod in nonnullis desideratur liber Baruch. Quae *ἀνομαλία* consuetudini Patrum et codicum graecorum imo totius Ecclesiae repugnans nescio unde explicari possit, nisi quod librarii haberent librum (ut multi Patres) velut partem *Jeremiae*, quam cum in Hieronymi bibliotheca sancta non reperirent, eam et ipsi omiserunt, quod in aliis libris integris et per se consistentibus ut *Sap. Ecclesi. Mach.* ausi non sunt. Codices omnium vetustissimi huius latinae editionis sunt Amiatinus (in Laurentiana Florentiae) scriptus saeculo VI, Toletanus, Cavensis (monasterii SS. Trinitatis Cavae in regno Neapolitano), S. Pauli (in via Ostiensis), Vallicellanus. (Vide cl. P. Vercellone in Apparatu biblico ad lectiones varias Vulgatae c. 2. p. 83. sqq.).

III. Constat ab ipsa aetate apostolica libros veteris et novi Testamenti in publicis Christianorum conventibus legi consuevisse (Iustin. apolog. I. n. 67; Tertull. apogetic. c. 39; Constitut. apostol. I. II. c. 57. Galland. III. p. 76.). Quamvis porro etiam libri alii ut acta Martyrum, epistolae Pontificum et ss. Patrum legerentur (cf. Euseb. H. E. I. IV. c. 23. ad calcem), lectio tamen librorum Scripturae omnino distincta erat, ita ut publica huiusmodi lectio haberi debeat tanquam publica agnitio et professio, qua Ecclesia libros ita legi solitos, inter ss. Scripturas susceptos et suscipiendos esse declarabat. Ita iam in fragmento Muratoriano n. 4. dicitur de Pastore Hermae: « legi quidem eum oportet, publicare vero in Ecclesia populo neque inter Prophetas com-

pletum numero *neque inter Apostolos* in finem temporum potest » (Galland. II. p. 208.). In Concilio Hipponensi anni 393, in Carthaginensi III. anni 397 et inde in canonicis Ecclesiae Africae praecipitur: « ut praeter Scripturas canonicas nihil in Ecclesia legatur sub nomine *divinarum Scripturarum*... Liceat etiam legi passiones Martyrum, cum anniversarii dies eorum celebrantur » (Hard. I. p. 968.). Huius decreti opportuna mentio est apud Augustinum ep. 64. al. 235. n. 3. ad Quintianum Episcopum scripta anno 401. « Vos ipsi, inquit, prius nolite in scandalum mittere Ecclesiam *legendo in popularis Scripturas, quas canon ecclesiasticus non recepit*... Miror ego prudentiam tuam, quod... non memineris in Concilio institutum, quae sint *Scripturae canonicae, quae in populo Dei legi debeant*. » Docet deinde, in legendis Scripturis sacris proprium ordinem lectorum ecclesiasticorum destinatum esse, ad quem non pertinent, quibus etiam in Ecclesia committitur lectio librorum aliorum, qui canonici non sunt. Secundum hoc principium auctoritatem canonicam libri *Sapientiae* probat duplici argumento, ex usu nempe tractatorum qui proximi fuerunt temporibus Apostolorum, et ex eiusdem libri lectione de gradu lectorum in Ecclesia. « Non debuit repudiari sententia libri *Sapientiae, qui meruit in Ecclesia Christi de gradu lectorum Ecclesiae Christi tam longa annositate recitari et ab omnibus Christianis, ab Episcopis usque ad extremos laicos fideles, poenitentes, catechumenos cum veneratione divinae auctoritatis audiri* » de Praedest. SS. n. 27. 28.

Iam vero Concilia et Patres Ecclesiae praesertim occidentalis (1) inter libros, quos ita « *legendos a Patribus se*

(1) In Ecclesia orientali factum ipsum publicae lectionis horum librorum non minus constans est, ut praeter modum citationum penes omnes Patres, discrete testantur Athanasius ep. festali, Synopsis Athanasiana, Hieronymus (Praefat. in II. Salomonis etc.) et Rufinus (Expos. Symb. n. 38), qui duo quamvis latini haec in quaestione potius ad orientales accedunt. At saeculo IV. et incunte V. illi, qui haerebant ancipites de pari cum ceteris horum librorum auctoritate, publicae lectioni quae fieret etiam coram catechumenis, non eandem amplius significationem tribuebant. « Non sunt in canone positi, ait Athanasius de hisce

accepisse » testantur, enumerant omnes et solos illos, quos Concilium Tridentinum suo canone comprehendit, ut patet ex citatis decretis Conciliorum Africae et ex ceteris canonicis, de quibus paulo post dicemus.

Ex modo itaque, quo Patres et doctores ad libros deuterocanonicos non secus ac ad protocanonicos quavis aetate appellabant, ex ipsa complexione editionum ecclesiasticarum, ut codices et antiquae versiones eas exhibent, ex publica demum horum librorum in Ecclesia lectione velut pertinentium ad Scripturas divinas, conficitur hos omnes libros inde ab antiquissimis temporibus usu et consuetudine constanti in universa Ecclesia habitos fuisse inter sacras Scripturas.

IV. Porro characteres huius consuetudinis ii sunt, qui illam ex apostolica Traditione derivatam esse demonstrent. Nam a) usus horum librorum ut pertinentium ad Scripturas non solum est privatorum hominum, sed usus publicus et ipsius Ecclesiae. b) Est usus perpetuus *tempore*, universalis *loco* seu extensione, constans et uniformis *frequentatione*. Nam inde a temporibus apostolicis usque ad IV. saeculum videmus hos libros cum ceteris protocanonicis inter Scripturas recenseri et ut Scripturas usurpari, cum libris ceteris intermixtos in codicibus comprehendi, controversiae

libris, sed *designati sunt a Patribus, ut legantur* recenter accedentibus et volentibus instat in doctrina pietatis. » Eisdem fere verbis loquitur auctor Synopsis. Simili modo Rufinus et Hieronymus. « Sicut Iudith et Tobiae et Machabaeorum libros *legit quidem Ecclesia*, sed hos inter canonicas Scripturas non recipit, sic et haec duo volumina (Sap. et Ecclesi.) *legat ad aedificationem plebis*, non ad veritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam » Hieronym. l. c. At vero Patres occidentales hoc discrimen nunquam noverunt, et in oriente ipso causa cur hi libri etiam catechumenis legerentur, ante ortas haesitationes saeculi IV. longe alia reddebatur. « Est aliquibus, ait Origenes, etiam in verbo Dei cibis lactis, apertior scilicet simpliciorque doctrina, ut de moralibus esse solet, quae praebere consuevit iis, qui initia habent in divinis studiis et prima eruditionis rationalis elementa suscipiunt. His ergo cum recitatur talis aliqua *divinorum voluminum lectio, in qua non videatur aliquid obscurum*, libenter accipiunt; verbi causa ut est libellus Esther aut *Iudith* vel etiam *Tobiae* aut *mandata Sapientiae* » Origenes in Num. hom. 27. n. 1.

nullum esse indicium usque ad istud tempus IV. saeculi, tum vero aliquā haesitatione ex causis externis, de quibus mox dicemus, penes singulares doctores ortā eundem usum publicum perseverare ita, ut illi ipsi doctores a communi et publica consuetudine discedere nec vellent nec possent. Eandem porro librorum susceptionem reperimus, saltem moralī aestimatione, in omnibus Ecclesiis latinis, graecis, syris, aethiopicis, armenis. Denique non agitur de singularibus solum actibus sed de consuetudine, quae ex ipsa rei natura continuo et quotidiano exercitio sese manifestabat. c) Est usus, qui nisi apostolica Traditione niteretur, fuisset magnus quidam et universalis abusus et error circa ipsos divinae revelationis fontes. Neque enim res talis est, quae ab Ecclesia posteriori tempore potuisset institui, sed quae tantum ab Apostolis tradita custodiri et conservari a successoribus potuit ac debuit (cf. th. VII.). Postremo d) usus talis est, qui exortā controversiā non solum non est infractus sed etiam confirmatus, dum statu quaestionis lucidius perspecto controversia ipsa tandem in universalem consensionem et manifestam veritatis praedicationem desiit. Atqui hi ipsi sunt characteres Traditionis apostolicae. Ergo hac apostolica Traditione libros omnes quos habemus in canone, Ecclesiae consignatos esse documenta demonstrant, quae universalem exhibent horum omnium librorum usum tantquam librorum Scripturae. Confer Tract. de Traditione th. I. V. VIII. IX. XIV. XXIII. XXIV.

Scholion. Quod libri nonnulli, qui non sunt in canone Ecclesiae catholicae ut 3us. Esdr.; 3us. Mach.; 4us. Esdr. et 4us. Mach. ex veteri Testamento (1); et ex novo Testamento Pa-

(1) In codicibus graecis, in quibus tres continentur libri Esdrae, ille qui in Vulgata nostra appendicis loco reperiri solet, ponitur ut 1us Esdr. duo vero canonici libri ut 2us et 3us Esdr. vel ut 2us Esdr. et 3us Nehem. Liber 4us Esdr. non amplius exstat graece sed solum in versione latina, aethiopica et arabica. Librum 3um Mach. canon apostolicus 85. (al. 76.) ponit cum reliquis duobus inter Scripturas canonicas; quia vero ii canones a Concilio Graecorum in Trullo suscepti sunt, inde a Graecis schismaticis numerabantur, et (etiam a Russis) adhuc nunc numerantur tres libri Machabaeorum. In codice Alexandrino et Sinaitico (sed, ut videtur, serius adiunctis) continetur, atque in synopsi pseudo-athana-

stor Hermae, epp. Barnabae et Clementis commemorantur a quibusdam Patribus velut libri sacri, aut etiam continentur in nonnullis codicibus s. Scripturae, id longe diversum est ab illo usu universali et constanti, quem quoad libros canonicos demonstravimus. Nam a) nunquam obtinuit consuetudo universalis libros illos memoratos connumerandi Scripturis, sed ea spectabat ad singulares aliquos doctores vel particulares aliquas Ecclesias. Hinc in eo qui inter veteres canones est omnium plenissimus, in canone scilicet occidentalis Ecclesiae, ubi Conciliorum et Pontificum mens fuit consignare ipsam Traditionem apostolicam de ss. Scripturarum libris, et in codice ecclesiastico versionis latinae, ut ex ipsis illis canonibus colligitur, a primis fidei temporibus usurpatae (1), nullus illorum librorum comparet (2); in canonibus orientalibus unus vel alter aliquando inter libros ἀντιλεγόμενους, plerumque inter ἀπεκρυφούς, locum habet. b) Temporis progressu et quaestionibus de canone sacrorum librorum magis magisque sub directione et assistentia Spiritus Sancti^o eliquata sententia illa non modo robur universalis consuetudinis non obtinuit, sed in catholica Ecclesia penitus exstincta est; immo obsolevit etiam in Ecclesia schismatica orientali, si librum 3um. Mach. excipias.

siana inter libros ἀντιλεγόμενους memoratur cum tribus Machabaeorum etiam 4us, cuius auctor ab Eusebio et Hieronymo putabatur Iosephus Flavius (cf. Philostorg. in historia a Photio in compendium contracta l. I. n. 1. H. E. edit. Valesii T. III. p. 476.).

(1) Vide Cassiodorum supra p. 419.

(2) S. Augustinus, aequae ac Concilia Africana et reliqui Patres occidentales, in suo canone (de Doct. christ. l. II. c. 8.), ut mox videbimus, recenset libros « Esdrae duos. » Est autem apud hos saltem Patres latinos inaudium, quod duos canonicos libros Esdrae contraxerint in unum; unde nec Augustinus nec alii numerantes duos Esdrae, existimari possunt 3um Esdrae habuisse in canone. Quod ergo Augustinus Civ. Dei XVIII. c. 36. appellat ad dictum aliquod ex 3. Esdr. III. 12, ut ostendat posse forte dici Esdras prophetasse de Christo, id demonstrat quidem hunc librum fuisse notum et etiam forte alieni (apud plures in oriente) computatum cum canonicis; sed non potest inde inferri, ab Augustino aut ceteris PP. Africanis et occidentalibus habitum fuisse librum canonicum, quandoquidem canon tum ab Augustino tum ab aliis recensitus clarissime oppositum testatur.

THESIS XI.

Canones et diserta doctrina antiquitatis christianae exhibent Traditionem apostolicam de omnibus libris divinis ceteris Testamenti.

• Sensus huius usus constantis, quo Ecclesia omnes Scripturae libros *fidei custoditione* semper servavit, diserta doctrina et *praeditio ecclesiastica* post obortas controversias expressius declaravit. • Ad hanc declarationem nominatim pertinent *ss. librorum consignati* indices cum ipsa practica consuetudine conspirantes, quibus pastores doctoresque Ecclesiae praesertim occidentalis Traditionem de sacri codicis amplitudine distinctius explicaverunt, et ab obscuracione quae imminere potuisset, clariorem in lucem vindicarunt, donec ex eadem apostolica Traditione acceptam Scripturarum canonem solemniter tandem iudicio definiverunt. •

I. Ad canones in Ecclesia occidentali propositos merito connumeratur ipsa vetus latina editio Scripturae, in qua omnes et solos libros canonis Tridentini comprehensos et deutero-canonicos cum proto-canonicis permixtos fuisse constat tum ex diserta descriptione Cassiodori (vid. supra p. 419.) tum ex citationibus Patrum latinorum III. saeculi, Tertulliani, Cypriani aliorumque quos citavimus in thesi praecedenti, tum ex canonibus subsequentibus Ecclesiae occidentalis, qui sine dubio ecclesiasticam ubique receptam editionem et publicum eius usum tamquam normam praestitutam habuisse dicendi sunt. Si iam ex hisce catalogis manifestum fit, saeculo IV. in omnium Ecclesiarum codicibus, qua late patebat latina lingua et latina Scripturae versio, habitos fuisse libros deutero-canonicos sine ullius discriminis indicio cum proto-canonicis permixtos; haec sane Scripturarum dispositio immediate ad ipsam originem versionis, et mediate ad aetatem apostolicam revocanda est. Neque enim in Scriptura publice in Ecclesia quotidie legi solita et omnibus notissima integri libri serius demum inserti fuissent, nec tam gravis innovatio fieri ullo modo potuisset, quin et Episcopi et fideles tantae rei rationem aliquam postulassent. Si Episcopus in Africa populi tumultu coactus est antiquam resumere editionem, eo quod in versione Hie-

ronymi unum alterumve verbum aliter esset positum quam populus audire consueverat (Aug. ep. 71. n. 5. ad Hieronym.); quanto minus libri integri induci potuissent, quin pastores et plebes saltem huius rei causam quaererent? Atqui nec quando hi libri fuerint coniuncti cum ceteris in Ecclesiarum editione et publica usurpatione, nec alicuius controversiae antecedentis ulla exstat memoria. Sine dubio ergo simul cum proto-canonicis tamquam ad unam divinam Scripturam pertinentes in linguam latinam versi sunt et latinis Ecclesiis traditi « primis fidei temporibus. » Hoc autem posito publice et ubique receptus canon omnes nostros libros comprehendens ad ipsa « prima fidei tempora » pertingit, quibus pro latina Ecclesia latina Scripturae editio facta est (1). Porro qui fieri potuisset, ut inter Scripturas divinas et verterentur in linguam latinam et publice reciperentur libri alii, quam qui exstabant in Ecclesiarum editione graeca, ex qua illam veterem latinam fluxisse omnes norunt? Exstabant ergo iidem libri omnes penes Ecclesias in editione graeca ipsis temporibus apostolicis. Atqui graeca editione Apostolos ipsos usos fuisse, est ex ipsorum scriptis evidentissimum, et ex parte altera primitivam Ecclesiam ab ipsis Apostolis una cum praedicatione etiam Scripturas sacras accepisse dubitare nemo potest. Ipsa igitur *collectio Scripturarum* ab Apostolis divinae revelationis et fidei primis promulgatoribus approbata, consecrata, Ecclesiis tradita constituit *primum et fundamentalem canonem completum omnium librorum sacrorum*, ex quo tamquam ex fonte promanarunt, et ad quem tamquam testimonia Traditionis referuntur omnes sequentium aetatum citationes, definitiones, statuti canones, ac denique universalis usus eorundem librorum in tota Ecclesia ut *Scripturarum sacrarum*.

Cum haec traditio et commendatio *totius collectionis*

(1) Latinas versiones « primis fidei temporibus » fieri coepisse, et per se valde est credibile et Augustinus testatur (Doctr. Christ. II. n. 16.). Inter omnes versiones unam, quae *Italia* dicebatur, emisisse idem Aug. ib. n. 22. nos docet. Exeunte II. et ineunte III. saeculo eam in Africa iam « in usum exiisse » et ubique propagatam fuisse, disci potest ex Tertulliano De monogam. c. 11; contr. Prax. c. 5; contr. Mare. II. 9.